

TOMAS LINDBOM:

Kärlek, besvikelser och realism

Tomas Lindbom har samtalat med berlinare från öst och väst om den tyska återföreningen.

För östtyskarna var välstånd en rättighet som staten gav den duglige, skötsamme medborgaren som inte ifrågasatte utan teg och krökte rygg. Nu gäller det att inse att välstånd måste man skapa själv.

Det finns beröringspunkter när det gäller mentaliteten i det gamla DDR och det socialdemokratiska Sverige under de gyllene åren på 60- och 70-talen, konstaterar Tomas Lindbom.

Så blev det då sommar i Berlin också det tredje året efter den liberala revolutionen. Och frågan inställer sig: Är Berlin en annan stad i dag jämfört med sommaren 1989, månaderna innan östberlinarna bröt sig igenom muren och själva förverkligade sina drömmar om en öppen och fri stad?

Det är bara så orättvist, så förödmjukande, kan jag tycka. The winner takes it all. Det känns t o m som om Förbundsrepubliken i ett nafs invaderat Öst-Berlin, gjort den till sin. Unter den Linden, som var paradgatan i det forna DDR:s huvudstad, är nu uppspacklad med reklamskyltar och ett antal butiker. Fast tristessen och ödsligheten har föralldel inga västliga affärsmän ännu lyckats bekämpa. De gamla östtyska regeringsbyggnaderna är stängda och museerna har rensats på marxistisk fraseologi. Det ödsliga och jättelika Alexanderplatz är nu delat i bitar. Ett stycke marknad, ett stycke rosenbatter med fontäner och så gallerier med affärer. Småföretagsamheten invaderar Alex. Det är svårt att längre tänka sig mer omfattande militäruppställningar med skrammelorkestrar och marschmusik.

Hon som sitter bredvid mig på bänken heter Renate. Hon minns hur det var att leva i det socialistiska Öst-Berlin och hur det kändes att möta friheten.

28 år av uppdämda känslor

Andra kvällen efter murens öppnande vågar sig Renate över till Väst-Berlin. Som hundratusentals andra östberlinare dessa dagar i november 1989 beger hon sig till Kurfürstendamm. Hon är 50 år och har inte varit i den västliga delen av staden sedan muren byggdes 1961. 28 år utan att

Tomas Lindbom är informationskonsult och skribent.

kunna röra sig fritt i sin egen stad. Nu möter hon och hennes landsmän från DDR de berlinare som genom att ha bott i väst kallats klassfiender och mottagandet blir euforiskt. Vilda glädjescener! 28 år av instängdhet bryts. Ändå finns rädslan hos Renate. Kanske det är en dröm. Kanske får hon inte komma tillbaka till sitt hem i Pankow på kvällen för att gränsvakterna bestämt sig för att stänga muren igen. Eller att järnridån går ner på nytt följande vecka. Glädje blandas med oro.

Jag läser i Renates dagbok från dessa dagar. Hur hon upplevde första resan till Väst-Berlin. Hon trodde inte att Kurfürstendamm skulle vara så full av östtyskar och av Trabant vid midnatt denna grå november natt. Hon kommer ingen vart med sin bil. Den breda avenyn befinner sig i ett totalt kaos. Hon skriver om hur hon beskådade sina egna landsmän, hur de betedde sig i "den andra staden". De tryckte verkligen bokstavligt näsorna mot de upplysta skyltfönstren. Deras klädsel var avvikande, likaså deras tal. Den kvällen var det inte samma folk utan snarare varelser från en annan planet. De rörde sig i Väst-Berlin utan att möta västberlinarna. Inga samtal mellan Osis och Wessis kunde hon avhöra, inga grupper kunde hon urskilja. Alla östberlinare bara rörde sig kring området i centrala Väst-Berlin som i trance, som främlingar.

Vi vet nu att Renates oro för att muren på nytt skulle sluta sig och utestänga henne och hennes landsmän från omvärlden var obefogad. Istället besöker Renate sina släktingar i Väst-Berlin tre veckor senare, för första gången sedan 1961. En gång på 80-talet begärde hon att få tillstånd att träffa dem under en dag men fick avslag på sin begäran utan motivering. Nu får

hon resa och träffar samtidigt en man från Väst-Berlin, en klassfiende, som hon förälskar sig i. Nu tre år senare lever Renate och Jörn ihop, lyckan för dem och en bild av drömmen om det nya Tyskland.

Det som de flesta glömde i den första yran efter murens fall var att de båda äktenskapskontrahenterna DDR och Förbundsrepubliken skulle förenas i ett tillstånd av total ojämlikhet.

– Vad västtyskarna haft 40 år på sig att lära måste vi klara av på fem år, säger Renate. Jag måste lära mig använda en dator i mitt jobb. Ingenjörerna i gamla DDR måste sätta sig på skolbänken. Lärarna måste lära sig nya fakta och nya läroplaner. På sjukhusen håller inte våra gamla kunskaper, och instrumenten är föråldrade och av dålig kvalitet.

Renate tror i alla fall på en lycklig återförening, fast den sker på västs villkor. Hon tror det tar tio år. Hennes barnbarn kommer att höra berättelser om den delade staden som onda sagor. Hon kommer att berätta för dem om en sluten värld, där landets ledare talade om för folk hur de skulle tänka och känna. Där allt var ordnat och förutbestämt. Tacksamhet för det lilla som gavs. Andra, högre uppsatta människor, fördelade de materiella gåvor som fanns och gjorde det i folkets namn utanför folkets inflytande.

Gäster i Honeckers hus

Renate och jag besöker restaurangen vid Schloss Niederschönhausen. Området ligger mitt i gamla Öst-Berlin men var stängt för allmänheten före revolutionen. Den östtyska statsledningen använde slottet som residens för gästande utländska statschefer och regeringsmedlemmar. Det var i Schloss Niederschönhausen som

Michael Gorbatjov sa de berömda orden till Erich Honecker: "den som kommer för sent bestraffas av livet."

När vi stiger in i den stora matsalen i sin märkliga blandning av småborgerlighet och smaklös storvulnhet möts vi av hovmästaren, en ung tjej som ler osäkert mot oss. Renate ursäktar sig för att vi bara är två, att vi väntar en tredje person men att han är försenad och att vi väl därför måste ta ett litet bord vid väggen. Lokalen är tom så när som på ett bord. Hovmästaren ser fortfarande lika obestämd ut. Jag opponerar mig och så sätter vi oss vid ett större bord vid fönstret.

Jag pratar med Renate om mötet med hovmästaren. Om två östberlinare som inte har lärt sig de nya rollerna. En hovmästare som inte längre självklart låter gästerna vänta och sedan enväldigt bestämmer vilket bord de i nåder skall få. Och gästerna som tidigare alltid tacksamt tagit emot vad som bjudits och inte vågat klaga men nu i marknadsliberal anda får kräva sin rätt till service.

— Jag blir så arg på mig själv varje gång som mitt självförtroende sviker mig, säger Renate. Men så är det för oss som levt i DDR. Vi är så präglade av att be om ursäkt och träda tillbaka, även inför en hovmästare. Som om också hovmästaren var en del av maktapparaten.

De kan inte koden

Renate talar om de forna DDR-medborgarnas förvirring. Hennes Jörn från Väst-Berlin, som nu anlant till restaurangen, berättar hur han ständigt lär henne att förstå den västliga koden. Hon är privilegierad som guidas in i en ny värld, där honnorsordet är frihet men livsbetingelserna

kräver ständigt nya beslut av varje individ. Och besluten måste passa in i det mönster av osynliga med ständigt närvarande normer som präglar Förbundsrepublikens medborgare. Renate tänker på sina arbetskamrater som gärna vill njuta av det västtyska välståndet men inte förstår att de själva måste skapa det. Välstånd är för dem en rättighet som staten ger den duglige, skötsamme medborgaren som inte ifrågasätter utan tiger och kröker rygg.

Vi märker att det finns beröringspunkter i den mentalitet som fanns i det gamla DDR och det socialdemokratiska Sverige under de gyllene åren på 60- och 70-talen. Den kloka staten som förvaltar medborgarnas pengar och fördelar dem på ett rättvist sätt. Ger oss alla vård och omsorg från vaggan till graven. Som tror sig arbeta för allas bästa. Med undantag förstås för "de politiska krafter som vill bryta ner det goda och starka samhälle som byggts upp". Naturligtvis var skillnaderna stora mellan länderna. Sverige var en demokrati och hade starka inslag av marknadsekonomi, DDR var en rigid planekonomisk enpartistat.

Människorna från öst är hjärtligt trötta på sin gamla auktoritära regim. Samtidigt är de präglade av ett auktoritärt samhälle. Kanske kan vi svenskar känna igen oss och förstå deras frustration, när jobben försvinner, när dagis och andra institutioner i det gamla DDR måste stänga. "Varför gör dom så med oss?" ropar de. "Får vi inte behålla våra sociala förmåner?" frågar de men vill inte se hur sjukhusen i DDR kom att sakna alltmer av modern teknologi och dagislokalerna började bli illa åtgångna av bristande underhåll.

Föreningen mellan öst och väst går snabbast i Berlin. I de övriga delarna av

det gamla DDR är trots allt fattigdomen större liksom avståndet till väst och dess levnadssätt och mentalitet.

– Vi har levt som osten i en ostkupa, säger Renate. Allt har stått stilla, inte bara ekonomiskt utan också kulturellt och moraliskt. DDR-propagandans tal om att vi hade en ädlare och mänskligare livsstil än den i väst stämmer inte. Vi fick mest kämpa för att få ihop till livets nödortf.

Det östra Tyskland har sin särart

DDR var ju ett moraliskt sett mycket konservativt land. Det är ett hänflin mot de gamla ledarna att den stora västtyske filmregissören Rainer Werner Fassbinder i sommar hyllats med en utställning mitt på Alexanderplatz. Socialism av östeuropeisk modell försvarade de traditionella borgerliga idealen. Kärnfamilj i kooperativ lägenhet som lever stilla och enkelt, håller sig till de klassiska idealen och misstror all form av avantgarde. En homosexuell drogmissbrukare som utforskar livets mysterium med nya konstnärliga uttryckssätt passar verkligen inte in i den gamla östtyska kultursynen.

Östtyskarna hälsade Helmut Kohl som en befriare och hjälte för två år sedan. I dag är han en politiskt död man i de östra delarna av sitt nya land, säger mig de forna östtyskar jag träffar. Inte heller de andra traditionella partierna i förbundsrepubliken tycks möta bifall. Genom den demokratiska rättigheten att rösta i allmänna val finns kanske den ventil som östtyskarna behöver för att uttrycka sin särart. Fast många bävar inför framtidens partibild med gammalkommunisterna i ny men inte särskilt tilltalande förpackning och det republikanska högerpartiet med sin populistiska framtoning. Både

Renate och Jörn fnyser åt det nya socialistiska partiet och skräms av neonazismen.

– Hur kan folk i Dresden och Halle som tidigare talat om broderskap nu ropa nazistiska slagord, undrar Renate.

– Vi får ändå inte överdriva farorna med det republikanska partiet, säger Jörn. Utlänningar brukar säga mig att deras framgångar är mycket mindre än Le Pens i Frankrike och ingen ifrågasätter att Frankrike är en stabil demokrati.

Ett äktenskap betyder inte att en part ger upp allt till förmån för den andre. Att så sker är den stora faran i föreningen mellan DDR och Förbundsrepubliken. Att de politiska institutionerna på sin höjd ger östtyskarna ett forum där de kan kanalisera sitt missnöje, men att det på sikt inte är tillfyllest. Liberal demokrati utan socialt och kulturellt medinflytande lär inte räcka för dagens tyskar från de östra delstaterna lika lite som för stora grupper tyskar under Weimarrepubliken. Samtidigt finns det en stark vilja hos de forna DDR-medborgarna att bli lika sina landsmän i väst.

– Jag kan knappt längre se skillnad på en väst- och östberlinare, säger mig en taxichaufför från väst. Men det är sällan jag får en körning över till den östra delen av staden.

Jörn och Renate har i mycket en gemensam historia. Rötterna i det gamla Tyskland före kriget. Upplevelsen av krigets fasor, det totala nederlaget, ockupationen och splittringen i två hälfter. Nu förenas de och lär av varandra. Deras relation ger trots allt hopp också för de två tyska staterna som nu blivit en. Drömmen om frid och frihet brukar bli verklighet, även om det kan dröja och aldrig blir riktigt bestående.